

Войтович О.,
канд. політ. наук, доцент кафедри міжнародних відносин,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
м. Одеса (Україна)

ORCID iD: 0009-0000-1524-9915

ПОЛІТИЧНА ПРОПАГАНДА У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ АКЦІЯХ НІМЕЧЧИНИ (1933-1939 РР.)

У боротьбі за владу Гітлер з перших днів активно використовував пропаганду. Після 30 січня 1933 року вона стала особливо важливим знаряддям зміцнення нацистської влади. Було створено міністерство освіти та пропаганди на чолі з Геббельсом, яке обробляло розум німців у дусі ксенофобії, антисемітизму, расизму та відвертого націоналізму [2, с. 43]. І взагалі ставилась мета виховати расову свідомість пересічних німців [2, с. 54]. Геббельса справедливо вважали самим «отруйним та красномовним» із націонал-соціалістських ораторів і самим «інтелектуальним» із усіх вождів «третього рейху». Берлінці жартували про нього, нібито він спить не у власному ліжку, а у власній глотці. «Великий демагог» та «закінчений брехун» – Геббельс, наділений отруйним сарказмом, із презирством ставився до всього традиційного; піддавав нищівній критиці лібералізм та парламентську демократію; демонстрував, що для нього мораль та принципи нічого не варті, вони не існують.

Пропаганда використовувалася не тільки у внутрішній політиці, де одним із наріжних «питань» було «єврейське» [2, с. 55], а й для зовнішньополітичного впливу, особливо після зміцнення режиму. Яскравим прикладом є видання у Великобританії книги Гітлера «Моя боротьба»,

з якої були вилучені місця, де в цілому говорилося про агресивні плани Гітлера та, зокрема, про захват життєвого простору на Сході.

Одним із перших об'єктів пропаганди стала революція у Німеччині у листопаді 1918 р. Гітлер та його ідейні прихильники вважали (про що й писали у спогадах, наприклад гросс-адмірал Е. Редер), що вона не мала внутрішнього коріння, а була принесена ззовні людьми, які не мають нічого спільного з німецькою нацією. Отже, нищівна критика була направлена проти лівих сил, з якими велась непримирима боротьба. Але самим головним об'єктом критики-пропаганди став Версальський мирний договір від 28 червня 1919 р. Як відомо, за договором Німеччина втратила східні землі, її суверенітет було обмежено, і вона мала сплатувати величезні репарації. Навіть міністр закордонних справ Веймарської республіки Г. Штрєземан (лауреат Нобелівської премії миру за 1926 рік) у приватній розмові з майбутнім французьким міністром закордонних справ Ж. Бонне категорично стверджував, що Німеччина ніколи не погодиться на існуючий кордон із Польщею.

Критика Версальського договору була чи не головнішою у період, коли Гітлер рвався до влади. Версаль ніколи не повинен повторитися – це було одним із головних гасел, навколо якого він збирав своїх однопідумців. (У контексті післявоєнного приниження переможених міфи про національне відродження та рятівника Німеччини особливо приваблювали молодь [2, с. 43].) Аналізу причин виникнення війни, ролі Німеччини в її розв'язанні у його критиці-пропаганді не було. Йшлося про те, що Німеччині нав'язали грабіжницький та принизливий мир і що такий договір могла підписати тільки нікчемна Веймарська республіка. Подолати Версаль ставало нагальним у зовнішньополітичних планах Гітлера. У 1933 р. він приступив до реалізації своїх намірів.

Слід зауважити, що Версальський мир, як і вся Версальська система договорів (ВСД) у цілому, були несправедливими і мало відповідали глибинним та суперечливим інтересам народів і держав [1, с. 8]. Країни-переможниці нав'язували мирні договори країнам, що програли у Першій світовій війні і тим самим створювали умови для їхньої критики, наприклад, Німеччиною та їх перегляду за більш сприятливих умов.

Канцлер німецького рейху Гітлер стверджував, що Німеччина у питаннях безпеки повинна мати рівні права з країнами-переможницями, що такий великий народ як німецький не може жити в умовах

постійної дискримінації, не можна терпіти, щоб Німеччина й надалі залишалась оточеною дуже озброєними державами тоді, як вона сама залишається роззброєною. Прорахунки ВСД спрацьовували на користь Німеччини, але це ніяк не може бути виправданням її зовнішньої політики, оскільки вона була направлена на реалізацію агресивних планів, які були викладені у програмі нацистської партії ще у 1920 р. Таким чином, зовнішня політика Гітлера була направлена не тільки на відмову від Версальського мирного договору 1919 р., умов якого навіть німецька соціал-демократія свого часу вважала важкими й ганебними, але, саме головне, на розв'язування війни й встановлення світового панування третього рейху. Гітлер заявляв, що Німеччина набуде завершеності лише тоді, коли Європа стане Німеччиною. А поки що він у промові від 17 травня 1933 р. заявляв про мир. Це був шедевр брехливої пропаганди, але на Заході вона спрацювала на позитивний імідж фюрера.

Провідником зовнішньополітичного курсу Гітлера до 1938 р. був К. фон Нейрат, якому належала особлива роль у зміцненні його влади та у підготовці загарбницьких планів. Кожного разу, коли потрібно було дипломатичними маніпуляціями приховати агресивні акти, на авансцені неодмінно з'являвся Нейрат. Агресивні плани щодо Польщі приховувались, а натомість було заявлено, що вона має наміри напасти на Східну Пруссію, Данциг (Гданьськ) або ж Померанію!

Про «майстерність» Гітлера вводити в оману Е. Ерріо писав, що один із його методів полягає саме в тому, щоб супроводжувати самі фантастичні твердження самими точними цифрами. Німецьким фюрером заявлялось, що стотисячний рейхсвер не здатний захистити країну, тоді як інші країни озброюються. (У лютому 1935 р. у Франції через демографічну проблему обговорювався закон про подовження терміну військової служби з вісімнадцяти місяців до двох років, що, у разі його прийняття, автоматично збільшило б кількість особового складу армії). Тому у Німеччині скористались обговоренням проекту закону у французькому парламенті як приводом (ніби він уже став законом) і 16 березня 1935 р. ввели загальний військовий обов'язок (невдовзі збройні сили – вермахт – зросли до півмільйона осіб, а у роки війни сягнули позначки понад 9 мільйонів).

21 травня того ж року Гітлер знову таки виступив з «мирною» промовою у рейхстазі. Було заявлено, що Німеччина бажає тільки миру,

який повинен базуватися на загальній справедливості; відкидалася сама ідея війни, оскільки націонал-соціалістська Німеччина її не бажає в силу своїх переконань. А коли у лютому 1936 р. французький парламент ратифікував договір із СРСР про взаємодопомогу від 2 травня 1935 р., Гітлер заявив, що він спрямований проти Німеччини, оскільки звів нанівець Рейнський гарантійний пакт, добровільно підписаний Берліном у жовтні 1925 року [1, с. 75]. 7 березня 1936 р. він здійснив ремілітаризацію Рейнської області, без якої неможливо було б вести серйозну підготовку до війни, нарощувати, наприклад, військово-морський флот до розмірів, означених німецько-англійською угодою про співвідношення флотів від 18 червня 1935 р. (До речі, німці навмисне занижували тоннаж кораблів, що будувалися, щоб «уникнути» невідповідності з угодою.) При цьому заявлялось, що у Німеччини в Європі немає ніяких територіальних зазіхань.

Про намір «придбати» Чехословаччину Гітлер заявив ще у лютому 1934 р. У червні 1937 р. план нападу був розроблений, а 5 листопада ухвалений. Ліквідація чехословацької держави розглядалася з точки зору необхідності збільшення території рейху і численності вермахту для війни у подальшому. Акція отримала і відповідне пропагандистське забезпечення.

Аншлюс Австрії 12-13 березня 1938 р. (а до неї Гітлер підбирався ще в липні 1934 р.) у Берліні розглядався майже як внутрішня німецька, «родинна справа» [1, с. 187]. Австрійський канцлер Шушніг безпідставно звинувачувався у підступності, а австрійська влада – у намірах реставрувати династію Габсбургів. Під тиском Берліна австрійська влада звільнила з тюрем усіх австрійських нацистів, а геббельсівська пропаганда писала про «червоні» безпорядки у Відні, про пограбування тощо. Нарешті було заявлено, що німецька Австрія врятована від хаосу. Не говорилося головне: яке місце займала австрійська економіка, її людські та сировинні ресурси, нарешті, територія у подальших загарбницьких планах Гітлера.

Починаючи з весни 1938 р., Прага звинувачувалася Берліном у тому, що вона «утискує» 3,25 мільйони судетських німців, які ще у дні Паризької мирної конференції 1919 р. заявили, що їх права проігнорували. Гітлер апелював до принципу права націй на самовизначення, викладених у «14 пунктах» президента Вільсона; весь час тиснув на чехословацький уряд і категорично наполягав на розв'язанні проблеми

на користь Німеччини. Пропаганда Геббельса посилювала напругу заявами про «чеський терор» щодо судетських німців. При цьому замовчувалося, що, починаючи з 1933 р., судето-німецька партія К. Генлейна фінансувалася німецьким МЗС з метою підбурити німецьке населення Судетів проти чехословацької влади [1, с. 187]. Замовчувалось і те, що за наказом Гітлера Генлейном висувалися щоразу такі умови, які не можна було б задовольнити.

За рішеннями конференції у Мюнхені 29-30 вересня 1938 р. Судети відійшли Німеччині. Гітлером було заявлено, що у його країни більше немає ніяких територіальних претензій. А в березні 1939 р. почалося «звільнення» Німеччиною Словаччини, яка нібито бажала незалежності від Чехії. Гітлер потурбувався про те, щоб приєднання ненімецької території до рейху – Чехії – виглядало б законним. Президента Чехо-Словаччини Гаху примусили підписати 15 березня 1939 р. документ, за яким він добровільно ввіряв долю чеського народу і самої країни фюреру і німецькому рейху [1, с. 199].

Щодо приєднання Мемеля (Клайпеди) й області до рейху, то особливо вишуканої пропагандистської підтримки не було. Заявлялося, що більшість населення області складають німці, які бажають возз'єднатися з рейхом. 22 березня 1939 р. литовські представники у Берліні під тиском погодились з вимогами німецької сторони, а 23 березня Гітлер із «тріумфом» увійшов до Мемеля.

Як зазначалося вище, німецько-польські відносини залишалися складними. Розширення життєвого простору Німеччини мало відбутись у тому числі за рахунок Польщі. До ліквідації польської держави Гітлер приступив одразу після приходу до влади. Німецький уряд безрезультатно вимагав від польської влади дозволу на будівництво через «польський (Гданський) коридор» двох залізничних колій та автошляху з екстериторіальним статусом для сухопутного з'єднання (і не більше!) зі Східною Пруссією та Гданськом, який завжди розглядався як німецьке місто. Восени 1938 р. Гітлер остаточно взявся за розв'язання цієї проблеми, яка була лише приводом для реалізації його агресивних планів. 21 березня 1939 р. німецька сторона висунула ультиматум Польщі щодо «польського (Гданського) коридору». І як завжди, у хід пішла пропаганда. Польща звинувачувалася в «провокаціях» проти Німеччини [1, с. 218]. Пропаганда Геббельса стверджувала про агресивні наміри Польщі щодо рейху. Про це писалось у німецько-італій-

ських документах від 25 серпня 1939 р. У німецькій пресі «правдиво» стверджувалося 26 серпня 1939 р., що в Польщі хаос, німецькі родини втікають з Польщі, що Варшава мобілізувала півтора мільйона осіб, які пересуваються до кордонів рейху і туди ж направляються військові транспорти. При цьому приховувалось, що німецька армія вже давно відмобілізована відповідно до плану «Вайс» – плану нападу на Польщу, схваленому ще 3 квітня 1939 р. 26 серпня Гітлер із пропагандистською метою запропонував ще раз розв'язати проблему «мирним» шляхом: Польщі потрібно погодитися на приєднання Данцигу до Німеччини, на прохід через «польський (Гданський) коридор» і на проведення референдуму на території коридору за зразком Саарського, як це було у січні 1935 року. 31 серпня Гітлер заявив, що польська сторона відхилила «мирні» ініціативи Німеччини, а він так хотів зберегти мир. І, щоб не було ніяких сумнівів, що війну проти Німеччини «розв'язала» Польща, наприкінці дня 31 серпня 1939 р. «польські» солдати напали на радіостанцію у Глейвіце. Ця акція була спланована і проведена гітлерівськими службами, зокрема, СС та Гейдрихом. Так, німецька пропаганда заявляла про польські «напади» на Німеччину.

1 вересня 1939 р. за давно запланованим нападом Німеччини на Польщу почалася війна.

Список використаних джерел

1. Дюрозель, Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорєлової, В. Чайковського. Київ : Основи, 1995. 903 с.
2. Лауер, Венді. Фурії Гітлера. Німецькі жінки у нацистських полях смерті / пер. з англ. В. Іваненко. Київ : Укр. центр вивч. історії Голокосту, 2020. 280 с.